

BOLSONARO DÖNEMİNDE BREZİLYA'NIN AMAZONLAR POLİTİKASI

BRAZIL'S AMAZONS POLICY DURING THE BOLSONARO ERA

Öz

Brezilya, dünyanın en geniş ve en önemli orman arazilerinden biri olan Amazon Yağmur Ormanları'nın büyük bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Amazon Ormanları barındırdığı doğal kaynaklar, büyüklüğü ve ekonomik potansiyeli nedeniyle Brezilya siyasetinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Sömürgecilik döneminden başlayarak Amazonların kullanımı işbaşına gelen yönetimlerin öncelikli konularından biri olmuştur. Sadece ekonomik ve ticari faaliyetler değil, bölgedeki yerli toplulukların hakları ve endemik türlerin korunması da Amazonları hem Brezilya'da hem de uluslararası arenada gündemde tutmaktadır. Brezilya'da ekonomik gelişmenin kaynağı olarak görülen ve uzun süredir tahrip edilen ormanlar, 2019 yılında Jair Bolsonaro'nun devlet başkanı olarak göreve başlamasının ardından daha büyük risk altına girmiştir.

Ceren UYSAL OĞUZ*

Canan KIŞLALIOĞLU**

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-posta/E-mail:

cuyosaloguz@akdeniz.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7342-0362

** Dr.

E-posta/E-mail:

canankislalioglu@yahoo.com

Orcid: 0000-0003-0388-246X

Bu çalışmada, Brezilya'nın geçmişte ve günümüzde Amazon Ormanları'na yönelik politikaları kısaca açıklandıktan sonra, Bolsonaro hükümetinin bu konudaki uygulamaları ve ortaya çıkan sonuçlar analiz edilmiştir. Popülist ve otoriter bir yönetim tarzı benimseyen Bolsonaro, başkan seçilmesinin ardından Amazonlara yönelik birtakım yasal ve idari düzenlemeler yapmış ve bu politikaların Brezilya'nın bağımsızlığı ve ekonomik gelişmesi kapsamında uygulandığı söylemiyle yerli halkların haklarını ve Amazonların ekolojik değerini geri plana itmiştir. Çalışmada özellikle Bolsonaro'nun Amazonlara dair söylemleri incelenerek bölgeyle ilgili düzenlemelerin Bolsonaro'nun iddia ettiği şekilde sadece Brezilya'nın ekonomik kalkınması ve egemenlik hakları kapsamında değerlendirilemeyeceği ileri sürülmektedir. Küresel iklim krizi ve yerli halkların haklarının korunması bağlamında Amazonların sahip olduğu değer Bolsonaro'nun popülist söyleminin ötesine geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Brezilya, Amazon Ormanları, Jair Bolsonaro

Abstract

Brazil is home to most of the Amazon rainforests, one of the world's largest and most important forest lands. The Amazons' natural resources, its size and the economic potential make it an important factor in the Brazilian politics. Starting from the colonial period, the use of the Amazon forests has been one of the priority issues of the governments that came to power. Not only in terms of economic and commercial activities, but also the rights of the indigenous cultures and the protection of endemic species keep Amazons in the agenda of both Brazil's and the international arena. The Amazons that are regarded as a source for economic development and that have been destroyed for a very long time, are currently at a greater risk since Jair Bolsonaro came to power as the President of Brazil in 2019.

In this study, the policies applied in the past and present in Brazil regarding the Amazon forests are briefly explained and the policies of the Bolsonaro government on this issue and the results of these policies are

analyzed. Adopting a populist and authoritarian management style, Bolsonaro made legal and administrative arrangements for the Amazon forests as soon as he came to power. Bolsonaro tried to present his policies within the scope of Brazil's independence and economic development, thus undermining the Amazons' significance for the rights of indigenous peoples and its ecological value. This study examines Bolsonaro's discourse and his claims about the Amazons. It is argued in this study that the Amazon forests cannot be evaluated solely within the scope of Brazilian sovereignty and economic development. The importance of Amazons in terms of global climate crisis and the protection of indigenous peoples' rights, goes well beyond the Bolsonaro's populist rhetoric.

Keywords: Brazil, Amazon Forests, Jair Bolsonaro

Giriş

Brezilya dünyanın en geniş ve en önemli orman arazilerinden biri olan Amazon Yağmur Ormanları'nın büyük bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Amazon Ormanları Latin Amerika'nın sömürgeleştirildiği on altıncı yüzyıl başlarından itibaren tarım arazisi açmak için kullanılmıştır. Zamanla Brezilya'nın hammadde ihracı ile büyüyen ekonomisinde sadece yer üstünde değil yer altındaki kaynakların da ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla, dünyadaki su kaynaklarının %20'sini de barındıran Amazonlar yüzyıllardır tarım, hayvancılık, madencilik, kerestecilik gibi çeşitli ekonomik faaliyetler için üretim alanları oluşturmak adına yok edilmektedir. Dünyanın akciğerleri olarak adlandırılan bu ormanların korunması ve varlığının sürdürülmesi sadece bu çalışmada politikaları incelenen Brezilya açısından değil, dünyanın ekolojik geleceği açısından da önemlidir. Ayrıca Latin Amerika yerli topluluklarının bir bölümü de Amazon bölgesinde yaşamaktadır. Amazon Ormanları Brezilya'nın ekonomik gelişmesinin sağlanması için önemli bir kaynak olarak görülürken bu bölgede yaşayan yerli toplulukların yaşam alanları hızla tahrip edilmektedir. Bu nedenle Amazonların korunması hem ekolojik olarak hem de yerli kültürlerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Ne var ki, Amazonların geleceğinde belirleyici olan aktörler çevreciler, yerliler ve bilim insanlarından çok siyasetçilerdir.

Bu çalışmada Brezilya'nın Amazon Ormanları'na yönelik politikalarının, geçmiş uygulamalara değinilmekte birlikte, özellikle seçim kampanyasından itibaren popülist ve otoriter bir portre çizen ve 2019 yılında Brezilya Devlet Başkanı olarak göreve başlayan Jair Bolsonaro'nun söylem ve uygulamaları çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda konuyla ilgili literatürün yanı sıra Bolsonaro'nun Amazonlar ile ilgili açıklamaları incelenmiştir. İlk bölümde Brezilya'nın tarihi, Amazonların Brezilya açısından önemi ve Bolsonaro öncesi Amazon politikaları kısaca irdelenmiştir. İkinci bölümde ise çalışmanın asıl konusu olan Bolsonaro'nun söylemleri ve Amazonlara yönelik uygulamaları açıklanmıştır. Çalışmada, bölgeyle ilgili düzenlemelerin Bolsonaro'nun ileri sürdüğü şekilde sadece Brezilya'nın ekonomik kalkınması ve ulusal egemenlik hakları kapsamında değerlendirilemeyeceği ileri sürülmektedir. Bölgenin korunması için sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kamuoyunun çağrılarına da tepki gösteren Bolsonaro'nun, Ekim 2022'de yapılması planlanan başkanlık seçimlerinde de aday olacağını açıklaması Amazonların geleceği için söz konusu seçim sürecinin ne kadar önemli olacağını göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın sonuç bölümünde 2022 Brezilya seçimlerine dair yorumlara da yer verilmiştir.

1. Brezilya ve Amazon Ormanları

Brezilya yaklaşık 8,5 milyon km²'lik yüzölçümü, 210 milyonu aşan nüfusu ve 1,444 trilyon Amerikan doları nominal gayri safi yurtiçi hasılasının (World Bank, 2020) yanı sıra 2000'li yılların başından itibaren BRICS gibi oluşumlar içindeki yeri nedeniyle uluslararası sistemde

siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir ülkedir. Latin Amerika'da yaklaşık 5,5 milyon km²'lik bir alanı kaplayan Amazon Ormanları başta Brezilya olmak üzere Peru, Kolombiya, Venezuela, Ekvador, Bolivya, Guyana, Surinam ve Fransız Guyanası sınırları içerisinde yer almaktadır. Amazon Ormanları'nın %60'ı Brezilya topraklarında bulunurken, bu alan yaklaşık 4,2 milyon km² ile Brezilya yüzölçümünün %49'unu kaplamaktadır (Raftopoulos ve Morley, 2020:1629). Bu bölümde Brezilya tarihi ve Amazon Ormanları'nın önemi kısaca açıklandıktan sonra Bolsonaro öncesi dönemde ülkenin Amazonlar politikasına değinilmiştir.

1.1. Brezilya ve Amazon Ormanlarının Önemi

Brezilya tarihinin yaklaşık 300 yıllık bir dönemi Portekiz sömürgesi olarak geçmiştir. Kristof Kolomb'un 1492'de İspanya Krallığı adına çıktığı seferin sonunda Latin Amerika topraklarına ulaşmasının ardından Portekiz Krallığı adına sefere çıkan Pedro Álvares Cabral 1500 yılında Brezilya kıyılarına ayak basmıştır. 1532'de bölgede ilk Portekiz yerleşimleri kurularak Brezilya'nın Portekiz tarafından sömürgeleştirilme süreci başlamıştır. 1822'de Portekiz Kralı'nın oğlu Dom Pedro'nun kendisini Brezilya imparatoru ilan etmesinin ardından (Chaffee, 2015:382), Latin Amerika'nın geri kalanında hüküm süren İspanyol sömürgeciliğini sona erdiren bağımsızlık savaşlarından farklı olarak, Brezilya Portekiz'den bağımsızlığını bir yönetim değişikliği ile kazanmıştır. Sömürge döneminden itibaren ülke ekonomisinde önemli yer tutan şeker ve kahve gibi tarım ürünlerinin üretimi için ihtiyaç duyulan işgücü ise Afrika'dan getirilen kölelerle sağlanmıştır. Köleliğin 1888'a değin sürdüğü Brezilya'da, 1889'da ordunun müdahalesiyle monarşi devrilerle cumhuriyet ilan edilmiştir (Chaffee, 2015:383).

26 eyalet, bir federal bölge, 5568 belediyeden oluşan federal bir cumhuriyet olan ve başkanlık sistemi ile yönetilen Brezilya'nın en önemli sorunlarından birisi gelir eşitsizliğidir. Ülkenin etnik yapısında önemli bir orana sahip Afrika kökenlilerin yanı sıra, büyük bölümü Amazon bölgesinde yaşayan ve sömürge döneminde uygulanan kıyım ve asimilasyon politikalarına karşın varlıklarını sürdürebilen farklı yerli topluluklar da yoksulluk ve gelir eşitsizliğinden en fazla etkilenen nüfus grubunu oluşturmaktadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2017:47-48). Bu çalışmanın konusu olan Brezilya'nın Amazon Ormanları toplamda 900 bine yakın nüfusa sahip yaklaşık 305 kabilenin yaşam alanıdır. Brezilya nüfusunun %0,4'ünü oluşturan yerli toplulukların yaşam alanı olarak belirlenen 690 bölge, ülke topraklarının %13'ünü kapsarken, söz konusu bölgelerin %98,5'i Amazonlar içerisinde yer almaktadır. Bu kabilelerden bazıları 40 bin civarında üyeye sahipken, sadece birkaç kişinin kaldığı kabileler de bulunmaktadır (Survival International, 2019).

Brezilya da diğer birçok Latin Amerika ülkesi gibi yirminci yüzyılda darbeler ve askerî yönetim dönemleri yaşamıştır. 1964'teki darbenin ardından işbaşına gelen askerî yönetimlerin önceliklerinden biri ekonomik büyümenin sağlanması olmuştur. 1980'lerde yaşanan ekonomik durgunluk ve yüksek enflasyon askerî yönetimin güç kaybetmesine yol açmış ve 1985'te yapılan seçimler ve 1988 Anayasası ile demokrasiye geçiş sağlanmıştır (Chaffee, 2015:389-390). 1988 yılında yürürlüğe giren ve günümüze kadar bazı değişikliklere uğrayan Brezilya Anayasası'nda çevre başlığına yer verilmiş, ekolojik sistemin korunması ve sürdürülmesi anayasa maddeleri ile garanti altına alınmıştır (Constitute Project, 2021). Anayasa yerli hakları konusunda da bazı düzenlemeler içermiş, tarihsel olarak yaşadıkları alanların mülkiyeti yerlilere verilmiştir. Yerli toprakları Brezilya'da toplamda 1,17 milyon km² alanı kaplamaktadır (Martins, 2019). Brezilya yerli topluluklarının bir bölümü dış dünya ile bağı bulunmayan, yüzyıllardır yaşamlarını bölgenin doğal koşullarına göre şekillendirmiş kabilelerdir. Dolayısıyla çalışmanın ilerleyen bölümlerinde vurgulandığı üzere, Amazonlarda gerçekleşen tahribat bu kabilelerin varlığını da doğrudan tehdit etmektedir (Survival International, 2019).

Amazonlar küresel ekolojik sistem açısından da çok büyük öneme sahiptir. Yeryüzünde biyolojik çeşitliliğin en fazla olduğu yerlerden biri olan Amazon yağmur ormanları 3 milyondan

fazla canlı türünü, 2500'ten fazla ağaç türünü barındırmaktadır (Thomson, 2020). Bu türler arasında 34 binden fazla tanımlanmış bitki, 1.813 kuş, 1.022 amfibi, 648 memeli, 814 sürüngen türü yer almaktadır (Butler, 2020). Amazonlar bu benzersiz biyoçeşitliliğin yanı sıra dünyanın en önemli karbon yutakları arasındadır ve bölgenin karşı karşıya olduğu ormansızlaşma iklim değişikliğinin etkilerini hızlandırmaktadır (Atvur, 2019:309).

1.2. Bolsonaro Öncesi Amazon Politikaları

Amazon Ormanları barındırdığı endemik türlere, ekolojik önemine ve yerli toplulukların büyük bölümüne ev sahipliği yapmasına karşın daha çok ekonomik değeriyle ön plana çıkmış, sömürgecilik döneminden itibaren farklı ekonomik faaliyetler için kullanılagelmiştir. Brezilya ekonomisinde yüzyıllardır önemli yeri olan kakao, kahve, kauçuk, şeker gibi tarım ürünlerinin üretimi için ormanlar kesilmiştir. Günümüzde ise özellikle soya fasulyesi üretimi ve büyükbaş hayvancılık için Amazon Ormanları'nın tahribatı devam etmektedir. Tarım ve hayvancılık için arazi açmanın en kolay yolu ise geçmişte olduğu gibi yangınlardır. Böylece ormanların ekonomik değeri, bölgede yaşayan yerli toplulukların haklarının önüne geçmiş; dolayısıyla Brezilya'nın modernleşmesi ve kalkınması çerçevesinde Amazon Ormanları tarım arazisi açmanın yanı sıra, yerlilere yönelik asimilasyon, zorla yerinden etme ve hatta soykırım politikalarının uygulandığı alanlar haline gelmiştir (Urzedo ve Chatterjee, 2021:310).

Brezilya Latin Amerika'nın en gelişmiş ekonomisidir. Dünyada ise 2020 verileri doğrultusunda satın alma gücü paritesine göre dokuzuncu (World Bank, 2022b), nominal GSYİH'ye göre ise 12. sıradadır (World Bank, 2022a). Çoğu Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi Brezilya ekonomisinde de tarihsel olarak çeşitli tarım ürünlerinin, hammadde ve doğal kaynakların ihracatı önemli yere sahip olmuştur. Bununla birlikte özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasının da etkisiyle ülkenin sanayileşme hızı artmıştır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2017:50-51). Latin Amerika siyasetinde belirleyici olan gelişmişlik hedefi, ülkenin modernizasyonu gibi programlar çevre konularının genellikle geri plana atılmasına neden olmaktadır. Özellikle Latin Amerika'da askerî yönetimlerin tercih ettiği modern kalkınma planları çevrenin korunmasından çok madencilik, endüstriyel tarım ve hayvancılık projelerine ağırlık vermiştir. Bu modelde hükümetler genelde uluslararası şirketlerle birlikte hareket ederken toplumsal tepkilere ve ekolojik sorunlara da neden olmaktadır (Raftopoulos ve Morley, 2020:1623). Ülkenin gelişmesini, modernleşmesini sadece ticari kapasitenin artmasına bağlı sayan bu model, çevrenin korunması, biyoçeşitliliğin sürdürülmesi gibi konuları göz ardı etmiştir. Özellikle askerî yönetimlerin ülkenin kalkındırılmasına dair kendilerine atfettikleri misyon iktidarı elde ettikleri hemen hemen her Latin Amerika ülkesinde aynı şekilde sürdürülmüştür. Bu politikanın bir örneği olarak Brezilya'da 1964'te iktidara gelen askerî yönetim tarımda tek ürüne bağımlılığın azaltılması için kahvenin yanı sıra portakal, soya ve pirinç üretimine ağırlık verilmiş, devlet teşvikiyle Amazon bölgesinin tarıma açılması sağlanmıştır (Tekin, 2017:25). Amazon Ormanları'nın tahribatına yol açan madencilik ve tarıma dayalı kalkınma modeli ve altyapı projeleri 1970'ler boyunca uygulanmıştır (Costa ve diğerleri, 2021:45). Bu dönemde Tucuruí hidroelektrik santrali gibi mega projeler, Transamazonica gibi otoyollar yapılmış ve orman arazisi şirketlere açılmıştır (Menezes ve Barbosa Jr, 2021:234). "Amazon Operasyonu" olarak adlandırılan bu plan ile Amazon bölgesinde sadece ekonomik kalkınma için kaynak çıkarımının hızlandırılması amacı güdülmemiş, yerlilerin asimilasyonu ve bölgede yeni bir demografik yapının oluşturulması da hedeflenmiştir (Raftopoulos ve Morley, 2020:1625). 1980'li yıllarda Latin Amerika'nın büyük bölümünde olduğu gibi Brezilya'da da neoliberal politikalar benimsenmiş, ancak bu süreçte uygulanan politikalar bir süre sonra ekonomik krizlere neden olmuştur. Özellikle metal sektöründe sendikalaşmanın artması işçi sınıfını Brezilya siyasetinin önemli bir aktörü haline getirmiş ve 1980 yılında kurulan İşçi Partisi (*Partido dos Trabalhadores*, PT) giderek daha etkili olmaya başlamıştır (Savran, 2006:125).

Brezilya'da Amazon Ormanları'nın kullanımı iktidara gelen her hükümet için önemli bir konu olmuştur. Ormanların kesilmesi ya da yakılması ile elde edilen arazinin tarım alanı olarak kullanılması, otoyolların yapılması, yer altı kaynaklarının çıkarılması gibi birçok başlık sadece ekonomik kalkınma konusunu değil, yerlilerin arazileri, burada yaşayan toplulukların durumu, ekonomik faaliyetlerin ekosistemler üzerindeki etkisi, ormansızlaşmanın iklim değişikliğine katkısı gibi birçok konuyu da kapsamaktadır. Sayılan tüm bu nedenler Amazon Ormanları konusunda söz sahibi olan ve olmak isteyen yerli kabileler, toplumsal hareketler, sivil toplum örgütleri, ulusal ve uluslararası şirketler, uluslararası örgütler, eyalet yönetimleri, belediyeler, federal hükümet gibi birçok farklı aktörü ortaya çıkarmıştır (Branford ve Torres, 2018). 2000'li yıllarda Latin Amerika'da yerlilerin yaşam biçimlerinin korunması ve haklarının tanınmasına yönelik artan çabalarla birlikte, Amazon topraklarının yer aldığı ülkelerde farklı stratejiler gündeme gelmiştir. Yaşam alanları orman arazisi içerisinde kalan yerli topluluklar, başta madencilik olmak üzere, hükümetlerin uygulamak istedikleri doğal kaynak çıkarımına dayalı kalkınma politikalarına karşı birincil engel olarak görülmüştür (Cannon, 2020). Özellikle madencilik faaliyetleri yerli toplulukların ve çevre aktivistlerinin tepkilerinin ve toplumsal protestoların temel nedenleri arasında yer almıştır (Quijano Vallejos ve diğerleri, 2020).

Amazon Ormanları'nın koruma altına alınmasından ticari olarak değerlendirilmesine kadar geniş bir yelpazede yer alan politikalar ile Amazonların geleceği işbaşındaki hükümetlerin çevre politikalarına veya ekonomik önceliklerine bağlı hâle gelmiştir. Çevre kirliliği, ormansızlaşma, iklim değişikliği gibi sorunların daha görünür olması ve uluslararası gündemde daha çok yer almasıyla birlikte Brezilya'da da çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, 1989 yılında Çevre Bakanlığı'na bağlı olarak Brezilya Çevre ve Yenilenebilir Doğal Kaynaklar Enstitüsü (IBAMA) kurulmuş, bu kurum özellikle orman yangınlarının önlenmesine yönelik politikaların uygulayıcısı olmuştur (Agência Brasileira de Cooperação, t.y.).

2000'li yılların başında Latin Amerika ülkelerinin bir bölümünde etkisini gösteren ve sol/sosyalist yönetimleri işbaşına geldiği "Pembe Dalga" döneminin Brezilya'daki yansıması Lula da Silva yönetimi ile gerçekleşmiştir. Sendika liderliğinden gelen ve 1980'li yıllardan itibaren Brezilya siyasetinde önemli bir aktöre dönüşen Luiz Inácio Lula da Silva, lideri olduğu İşçi Partisi'nin toplumun çeşitli kesimlerinden aldığı destekle 2002 başkanlık seçimlerini kazanarak 2003'te göreve başlamıştır. Lula da Silva yönetiminin en önemli hedefleri; yoksullukla mücadele, enflasyonun kontrol altında tutulması, mali disiplinin sağlanması ve ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesi olmuştur. Lula da Silva döneminde başlatılan Sıfır Açlık (*Zero Fome*) ve Aile Bütçesi (*Bolsa Familia*) projeleri yoksullukla mücadelenin en önemli araçları arasında yer almıştır (Tekin, 2017:40, 42). Amazonlar konusunda ise Lula da Silva yönetimi korumacılıkla ekonomik kalkınma arasında denge kurmaya çalışan bir politika izlemiştir. Özellikle orman yangınlarının gözlenmesi ve önlenmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Brezilya tarafından Amazonlarda ormansızlaşmayı engelleyecek projelere kaynak sağlamak için 2008'de kurulan Amazon Fonu'na önemli ölçüde uluslararası destek verilmiştir. Örneğin, Norveç fona 1,2 milyar dolardan fazla, Almanya ise 35 milyon dolardan fazla para aktarmıştır (Reuters, 2019). Fon sayesinde biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir arazi kullanımına yönelik araştırmalar desteklenmiştir. Bu dönemde Amazon Fonu'nun sağladığı kaynağın yanı sıra 2006'da hükümet, soya sanayi ve sivil toplum örgütleri arasında Amazon Soya Moratoryumu'nun imzalanması sonucunda temizlenmiş alanlarda kereste ticaretinin yasaklanması, tarım ve sığır yetiştiriciliği için hükümet bankalarının verdiği teşvikin kesilmesi, çevre ile ilgili cezaların arttırılması ve uydu ile gözlem sisteminin geliştirilmesi gibi politikalar izlenmiştir. Bu sayede 2004-2012 yılları arasında ağaç kesim oranı %80 azalmış, Amazonların korunması ve tahribatın azaltılması yönünde önemli bir ivme sağlamıştır (Chang, 2019; Raftopoulos ve Morley, 2020:16).

Ancak ekonomik durgunluğun baş göstermesi ile birlikte Lula da Silva, Amazon bölgesinde ilk olarak 1960'lı yıllarda uygulanan projenin devamı niteliğindeki planlar doğrultusunda bölgede barajlar, otoyolları, elektrik şebekeleri, doğal gaz boru hatları gibi yüksek maliyetli yatırımların

uygulanmasına karar vermiştir. Lula da Silva bu politikaları, Madeira Nehri üzerinde yapılan Santo Antonio Barajı ve benzer altyapı yatırımları sayesinde Rondonia Eyaleti gibi yoksul bölgelerin kalkınacağı örneğiyle savunmuştur. Lula da Silva bölge halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bu projeler aracılığıyla yatırımların artacağını, ticaretin büyüyeceğini savunmuştur. Ancak bu yatırımlar, çevre ve yerli halklar üzerindeki etkisi nedeniyle eleştirilmiştir (Colitt, 2009). 2010'da görev süresi dolan Lula da Silva'nın ardından yine İşçi Partisi'nden başkanlığa seçilen Dilma Rousseff döneminde Brezilya ekonomisi ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmış, öte yandan Amazonların ormansızlaştırılması hızla artmaya başlamıştır. Bu dönem için dikkate alınması gereken konulardan biri tahrip edilen orman arazisinin yeniden kullanımı ile ilgilidir. Sürdürülebilir kalkınma projeleri ile bu araziler yeniden kazanılmaya çalışılmışsa da özellikle çevresel iyileşme şartının geniş kapsamlı ele alınmasıyla soya fasulyesi ve selüloz gibi ticari üretimler bu kapsama girebilmiş ve Amazonların yeniden yeşertilmesi noktasında, ormana zarar veren aktiviteler bir şekilde devam edebilmiştir (Costa ve diğerleri, 2021:48). Bu politikaların da etkisiyle 2012 yılından itibaren ekonomik kaygılar neticesinde Amazon'da ormansızlaştırma tekrar artmaya başlamıştır (Silva Junior ve diğerleri, 2021:144). Bu dönemde Brezilya Ormancılık Yasası'nda yapılan değişikliklerle koruma alanları azaltılırken, Ulusal Petrol Ajansı'na petrol ve doğalgaz aramaları için yeni alanlar tahsis edilmiş ve Lula da Silva döneminden başlayarak ormansızlaşmanın kontrol altında olmadığı ve yanlış politikalar uygulandığı tespiti yapılmıştır (RAISG, 2015:20).

Lula da Silva ve ardından Dilma Rousseff ile süren 16 yıllık İşçi Partisi yönetimleri hem neoliberal politikaları devam ettirmekle eleştirilmiş hem de özellikle Rousseff'in ikinci görev döneminde yolsuzluk skandalları ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucunda Dilma Rousseff Ağustos 2016'da görevden azledilmiştir (Polat, 2019:598). Rousseff'in yerine Michel Temer başkanlık koltuğuna geçmiştir. Michel Temer ile de ilgili yolsuzluk iddiaları ortaya çıkmış ancak görevinden alınmamıştır. Ülke tüm bu yolsuzluk skandalları ve siyasi krizler içerisinde seçimlere gitmiş; otoriter ve popülist Jair Bolsonaro 2018 devlet başkanlığı seçimlerini kazanarak 2019'da göreve başlamıştır (Akkoyunlu, 2020:287). Brezilya siyasetindeki bu karmaşa ve ekonomik gerileme popülist ekonomi planlarını ön plana çıkarmıştır, bu noktada da hedef yine Amazon Ormanları olmuştur.

2. Bolsonaro Yönetiminin Amazonlar Politikası

Bolsonaro'nun işbaşına geldikten sonra izlediği Amazonlar politikası Brezilya'nın siyasi geçmişinden ayrı değerlendirilemez. Sağ popülist bir lider olarak Brezilya'nın devlet başkanı olma süreci ve Amazon Ormanları'nın tahribatı birbiri ile bağlantılı konulardır. Bu bölümde ilk olarak Bolsonaro'nun işbaşına geliş süreci ve ormansızlaştırmaya dair izlediği politikalar, ardından Bolsonaro yönetimi süresince yaşanan orman yangınlarının neden ve sonuçları incelenmiştir.

2.1. Bolsonaro'nun İktidara Gelişi ve Amazon Ormanları'nın Durumu

2018 yılında Lula da Silva'nın hapis cezası alması nedeniyle başkan adaylığının düşmesi sonucunda Jair Bolsonaro'nun seçilmesi için uygun siyasi ortamın oluştuğunu söylemek mümkündür. Yolsuzluk skandallarının siyasetin ve bürokrasinin hemen hemen her kademesine bulaşmış olması, sol siyaset söylemiyle işbaşına gelen İşçi Partisi'nin neoliberal politikaları sürdürerek toplumsal tabanını kaybetmesi, Ulusal Meclis'te Rio de Janeiro temsilcisi olan Bolsonaro'nun başkanlık seçimlerinde öne çıkmasını sağlamıştır. Hakkında "Tropik Trump", "Brezilya'nın Trump'ı" gibi benzetmeler kullanılan Bolsonaro sağ popülizmin "eski parlak günlere dönme" söylemini temsil etmektedir. Güvenlik ve modernleşmeyi kapsayan otoriter söylem, Brezilya gibi adi suçların yoğun yaşandığı ve yoksulluğun görece sol iktidarlar tarafından da yok edilemediği bir ülkede karşılığını bulmuştur. Bu açıdan Bolsonaro ülkenin elit kesiminin çıkarlarını temsil ederken, kendisinden çok kısa süre önce yaşanan yolsuzluklar da toplumun ahlak, güvenlik ve din konusunda endişelerini popülizmle karşılamasını sağlamıştır (Yıldırım,

2020:533-535). Bu süreçte Amazon Ormanları'nın ekonomik önemiyle gündeme gelmesi, Bolsonaro'nun söylem ve politikalarıyla uyumludur. Dolayısıyla Amazonlar konusunda izlenen yıkıcı politikalar Bolsonaro ile başlamamakla birlikte onunla zirve noktasına ulaşmıştır.

Brezilya'da Amazon Ormanları'nın korunması yönünde atılan adımlar Bolsonaro ile birlikte ekonomik gelişmenin önünde bir engel olarak görülmeye başlamıştır. Dünya çapında artan çevre bilinci doğrultusunda benimsenmesi gereken korumacı politikalar, kapitalist gelişmeyi yirmi birinci yüzyılda sağlamaya çalışan bu tür yönetimler için henüz kabul edilebilir bir model değildir. Küresel ısınma, iklim değişikliği gibi kavramlar popülist politikacılar tarafından ülkelerinin gelişmesine engel olmak isteyen dış güçlerin kurguları olarak tanımlanmaktadır. Böylece Brezilya örneğinde olduğu gibi yağmur ormanlarının tahribatı, yerlilerin yerlerinden edilmesi, aktivistlerin öldürülmesi gibi konuların göz ardı edilmesi için bir zemin yaratılmakta, Amazonların ve yerlilerin ülkenin gelişmesi için feda edilebilir unsurlar olarak görülmelerine yol açabilmektedir. Yerlilerin yaşam alanlarının ekonomik çıkarlar nedeniyle yok edilmesi ya da tehdit altında olması bu toplulukları hükümet ile karşı karşıya getirmektedir. Brezilya'da yerlilere otonominin kısıtlı verilmesi ve bölge üzerinde asıl söz sahibinin hükümet oluşu, yerlilerin doğa ile olan ilişkilerine de zarar verebilecek bir durumdur (Costa ve diğerleri, 2021:52).

Bolsonaro döneminde yerli halklar ve toplulukların haklarını korumak üzere kurulmuş devlet kurumlarının bütçelerinde kesintiye gidilmiş, yetkileri ellerinden alınarak bu kurumlar etkisiz hâle getirilmeye çalışılmıştır (Akgün ve Gümüş, 2020:119). Dolayısıyla Amazonların ormansızlaştırılması hükümet tarafından yerliler üzerindeki tahakkümün artırılması için de bir araç olarak kullanılmaktadır. Yerlileri "modern dünyaya adapte etme" misyonu edinen Bolsonaro, ormansızlaştırmanın yerlilere ve onların arazilerine yönelik olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmasını dikkate almamaktadır. Yerlileri "prehistorik canlılar" diye adlandırmakta, onların doğa ile uyumlu yaşamlarını yirmi birinci yüzyıla göre çağdışı ve ekonomik gelişmeye engel bir durum olarak tanımlamaktadır (Londoño ve Casado, 2020). Bolsonaro'ya göre uygulanan politikalar yerlilere iş ve gelişme sağlayacaktır. Ayrıca yerli kültürlerin korunmasını savunanları, yerlilerin yoksul ve medeniyetten uzak şekilde "mağara adamı" gibi yaşamlarını istemekle suçlamıştır (Phillips, 2019). Bolsonaro göreve geldiği andan itibaren yerlilerin haklarını kısıtlamaya çalışmakta ve buna yönelik düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemelerin amacının yerlileri modern dünyaya kazandırmaktan çok topraklarına el koymak ve Amazonlar üzerinde sınırsız bir hakimiyet kurmak olduğu açıktır. Bolsonaro çiftçileri yerli ve siyahilere yönelik silahlı şiddet uygulamaları konusunda cesaretlendirmiş, "Brezilya süvari güçlerinin kendi Kızılderililerini yok eden Amerikan süvarileri gibi etkili olamaması utanç verici" şeklinde son derece ırkçı açıklamalar yapmıştır (Andreotti, 2021).

Yapılan düzenlemelerle arazilerinde birçok değerli maden bulunan yerli toplulukları Bolsonaro'nun hedefleri arasında olmuştur. Bolsonaro göreve başlar başlamaz 870 sayılı kanunu meclisten geçirterek, daha önce Yerli İlişkileri Departmanı'na (FUNAI) ait olan yerli arazileri ile ilgili yetkileri Tarım Bakanlığı lehine genişletmiş ve bakanlığa yerlilerin arazilerini kısıtlama yetkisi vermiştir. Ayrıca yine 2019 yılında madencilik için yaklaşık 70 yerli yerleşim alanının sınırlarının küçültülmesine dair bir taslak hazırlanmıştır (Raftopoulos ve Morley, 2020:12). Bolsonaro'nun göreve başlamasının ardından yaklaşık iki yıllık bir süre içerisinde yerli arazileri üzerinde işgaller ve ormansızlaştırma %70 oranında artmıştır (Urzedo ve Chatterjee, 2021:322). Bolsonaro Amazonların koruma altındaki bölgelerinde illegal madencilığe izin vermiş, böylece ormansızlaşmanın hızlanmasına ön ayak olmuştur (Yılmaz, 2020:147). Dolayısıyla Bolsonaro'nun dış dünyayla bağlantısı olmayan kabileleri modernleştirme söylemi ve yapılan yasal düzenlemelerle yerlilerin arazilerine el konulmasını sağlaması, hem Amazonlarda daha fazla alanın madencilik, tarım, kerestecilik gibi ticari faaliyetlere açılmasına hem de yerlilere yönelik baskıcı politikaların sürdürülmesine yol açmaktadır.

Bolsonaro yönetiminin Amazonlara yönelik politikalarından biri de 1970’li yıllarda askerî yönetim tarafından hayata geçirilen “Baron of Rio Branco Projesi” adlı kalkınma projesini tekrar uygulamaya koymak olmuştur. Amazon Ormanları içerisinde köprüler, otoyollar, hidroelektrik santralleri kurmayı hedefleyen bu proje (Isensee e Sá, 2020), aynı zamanda bölgenin yerleşime açılmasını da amaçlamaktadır. Projenin uygulanması Amazon bölgesindeki yaklaşık 27 yerli topluluğun yaşam alanlarını olumsuz etkileyecektir (Fox, 2019:328). Altın, çeliğin sertleştirilmesi için kullanılan bir metal türü olan siyah niyobyum ve petrol gibi birçok değerli kaynak yerli bölgelerinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Projenin Brezilya’nın kalkınması için yapıldığı söylene de Amazon Ormanları’nda oluşacak tahribatın ekolojik ve insani bedeli sağlanacak ticari kazançtan çok daha yüksek olacaktır. Proje özellikle Amazon’un kalbi sayılabilecek bölgeleri hedeflemektedir. Burada yapılması planlanan yollar ve köprülerin birincil amacı ticari bir yol oluşturarak, bölgenin orman vasfından çıkarılıp ticari bir meta haline dönüşmesini kolaylaştırmaktır.

Bolsonaro’nun hükümetinde yer alması için seçtiği bakanlar da madencilik ve tarım sektörünü destekleyen kişilerden oluşmaktadır. Çevre Bakanı olarak göreve gelen Ricardo Salles Brezilya’nın Ulusal İklim Değişikliği Politikası’nın bütçesini %95 oranında azaltmış, Bolsonaro Dışişleri ve Çevre Bakanlıklarında iklim ile ilgili bölümleri kapatmış ve iklim değişikliğini azaltmayı hedefleyen fonun 92 milyon dolarlık bütçesini dondurmuştur (Raftopoulos ve Morley, 2020:13). Bolsonaro aynı zamanda Paris İklim Anlaşması’ndan çekilebileceğini belirtmiş ve 2019 yılında Brezilya’da düzenlenmesi planlanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı’na ev sahipliği yapmayı da ekonomik sıkıntıları gerekçe göstererek iptal etmiştir. Bu nedenle konferans Şili’de düzenlenmiştir (Biller, 2018). Bolsonaro iklim konferansını düzenlememek için her ne kadar ekonomik gerekçeleri öne sürse de iklim değişikliğini kabul etmediğini defalarca açıklamış ve bunu dış güçlerin Brezilya’yı ele geçirmek için uydurdukları ticari amaçlı bir yalan olarak tanımlamıştır (Vilela, 2019). Oysaki Amazonların iklim değişikliği üzerindeki etkisi sadece Brezilya ile sınırlı değildir. Ekolog Dr. Bernardo Flores Amazonlardaki ormansızlaştırma %20’nin üzerine çıktığı anda geri dönüşün mümkün olmadığını belirtmiştir. Ormanların azalması daha az yağmura neden olurken, bunun sonucunda oluşan kuraklık daha fazla orman yangınına yol açacaktır. Bu zincirleme etki bir kısır döngü hâlini alırken Amazonlar yok oldukça küresel ısınma artacaktır (Fox, 2019:330). Yapılan bilimsel araştırmalar ve ölçümler Amazon Ormanları’nın artık hapsettiğinden daha yüksek oranda karbonu atmosfere saldırdığını göstermektedir (Pruitt-Young, 2021). Bu nedenle de Amazon Ormanları’nın korunması sadece Brezilya’nın iç meselesi olarak değerlendirilemeyecek kadar önemlidir. 2021 yılında Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne başvuran AllRise isimli bir sivil toplum örgütü, Amazon Ormanları’nın yok edilmesi nedeniyle insanlığa karşı suç işlediği gerekçesiyle Jair Bolsonaro’yu dava etmiştir (CBS News, 2021).

Bolsonaro’nun Amazon Ormanları üzerinden Brezilya’nın egemenlik hakkına vurgu yapan söylemlerinin başlıca nedeni bu alan üzerinde kendi otoritesini tek hâkim güç haline getirmeye çalışmaktır ve bunu başkanlığa gelir gelmez uygulamaya koymuştur. Seçim döneminde Çevre Bakanlığı’nı kaldırmayı vaat eden Bolsonaro bunu başaramasa da çevre ve yerliler konusunda birçok kurumu zayıflatmış ve işlevsiz hale getirmiştir. Çevre Bakanlığı’na bağlı birçok birim dağıtılmış, bütçelerinde kısıntıya gidilmiştir. Bu bakanlığa bağlı İklim Değişikliği ve Ormanlık Sekreterliği kaldırılmış ve ormancılık kısmı Tarım Bakanlığı’na bağlanmıştır. Ayrıca Çevre Bakanlığı’na, Chico Mendes Biyoçeşitliliğin Korunması Enstitüsü (ICMBio) ve IBAMA dahil birçok kuruma Bolsonaro’nun düşüncelerini benimseyen asker kökenli kişiler yerleştirilmiş ve bu kurumlar başkana daha çok bağlanarak zayıflatılmıştır (Menezes ve Barbosa Jr, 2021:237). Daha önce bağımsız çevrecilerin ve iş insanlarının temsilcilerinin bulunduğu Ulusal Çevre Konseyi’nin (CONAMA) üye sayısı 96’dan 23’e düşürülmüş, sivil toplumun katılımının önüne geçilmiştir. Bir diğer kurum olan ve 1995’ten beri Çevre Bakanlığı’na bağlı olan Yasal Amazon Ulusal Konseyi (CNAL) de çıkarılan yasa ile başkan yardımcısına bağlanmıştır (Menezes ve Barbosa Jr,

2021:239). Bolsonaro iş başına geldiği andan itibaren Amazon Ormanları'nın korunması için önceki hükümetler döneminde yapılan birçok düzenlemeyi iptal etmiş, bu konuda kurumsallaşmış yapıları zayıflatmayı tercih etmiştir. Örneğin, 2019 yılındaki yangınlar sırasında yangınları uydu aracılığıyla kontrol eden ve gözlemleyen Ulusal Uzay Araştırmaları Enstitüsü (INPE), yerli örgütleri ve çevre ile ilgili kurumlar üzerinde baskı kurulmuştur. Hatta INPE'nin verileri yalanlanarak açıklama yapmadan önce hükümet yetkililerinden onay alması gerektiği dahi savunulmuştur (Escobar, 2019). Böylece Amazonların korunması için çalışan kurumlar bir anlamda yok edilmiş, sivil toplum bu konudan uzak tutulmuştur. Bolsonaro ayrıca Çevre Ajansı'nın bütçesini de %24 oranında kesmiş, Amazonların korunmasına yönelik uluslararası girişimlerin ileride Avrupalı ülkelerin Amazon Ormanları'na el koymaları için oluşturulan bir planın parçası olduğunu iddia etmiştir (Casado ve Londoño, 2019).

Bolsonaro'nun ekonomik kalkınma söylemleri ile Lula da Silva'nın Amazon Ormanları'ndaki ekonomik çıkarların ülkenin gelişmesine ve yoksulluğun bitirilmesine katkı sağlayacağına dair kimi söylemleri benzeşmektedir. Lula da Silva büyük altyapı projeleriyle Amazon halkına iş imkânı sağladığını ve onları koruduğunu söylerken aslında birçok kişi yerinden olmuş ve bu süreçte çevre tahrip edilmiştir. Tüm bunlar Brezilya'nın ve Amazon bölgesinin kalkınması söylemiyle devam ettirilmiştir (Colitt, 2009). Ancak yine Lula da Silva döneminde alınan kararlar ve Amazon Fonu gibi kaynaklar sayesinde ormansızlaşma önemli oranda azaltılmıştır. Dolayısıyla ekonomik çıkarlar ve Amazonların korunması arasında bir denge gözetilmeye çalışılmıştır. Öte yandan Bolsonaro da Amazon Nehri üzerine inşa edilecek köprü, Trombetas Nehri'nde baraj, otoyolların uzatılması gibi projeleri uygulamak için harekete geçmiştir. Bolsonaro yönetimi yapılacak projelerin Amazon halkına iş sağlayarak onların yoksulluğunu bitireceğini iddia etmiştir (Rocha, 2019). Ancak Bolsonaro'nun göreve gelmesinin ardından yaşanan gelişmeler Amazonların yoğun ve hızlı şekilde tahrip edildiği bir döneme girildiğini göstermektedir. Bir başka ifade ile Lula da Silva ve Bolsonaro Amazonları hedef alan altyapı projelerini hayata geçirme konusunda benzerlik gösterebilir de ormanların korunması açısından izledikleri politikalar arasında büyük farklılık ortaya çıkmaktadır.

2.2. Bolsonaro Döneminde Amazon Yangınları

Brezilya'da ekonominin kötüleştiği dönemlerde tarıma dayalı üretim artmakta, bunun için de ilk hedef kolay tarım arazisi elde etmek adına Amazon Ormanları olmaktadır. Özellikle soya fasulyesi Brezilya'da bu tür tarım için ana ürünü oluşturmaktadır. Soya fasulyesinin daha çok hayvan yemi olarak kullanıldığı (Greenpeace, 2006) göz önüne alınırsa, Amazon Ormanları'nda soya üretiminin canlı hayvan yetiştiriciliği ile olan bağı da anlaşılabilir. Bu nedenle Amazon Soya Moratoryumu'nun imzalanması ve uygulanması son derece önemlidir. Brezilya'nın 2020'de 7,4 milyar dolarlık ihracat hacmi ile dünyanın en büyük et ihracatçısı olması (Shahbandeh, 2021), Amazon Ormanları'nın hızla zarar görmesinden ayrı değerlendirilebilecek bir konu değildir. Brezilya merkezli, dünyanın en büyük et işleme şirketi olan JBS S.A.'nın bu alanlarda yer alan işletmelerden sığır temin ederek (Boucher ve Chi, 2018:2), ormansızlaştırmanın sürmesine olan katkısı tepki çekmektedir. JBS'nin yanında Minerva ve Marfrig gibi diğer büyük et şirketlerinin, tedarik zincirlerinde yer alan çiftliklerin ormansızlaşmada etkili olup olmadığını bilemeyeceklerini iddia etmelerine karşın bu tarz işletmelerden et temin ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca iddialarda yer alan tedarikçi işletmelerin bazılarının 2018-2019 yılları arasında işletme alanını büyüme amacıyla orman yangınlarından sorumlu oldukları da anlaşılabilir (Campos vd., 2020). Yukarıda sayılan her üç şirket de Avrupa pazarında önemli yer elde etmiştir.

Bolsonaro'nun Amazon politikasına karşı bir tepki olarak Norveç ve Almanya Amazon Fonu'na para aktarımını 2019'da durdurmuştur. Ancak bu iki ülkenin tutumuna karşın Avrupa Birliği (AB), Brezilya ile ticaret anlaşmaları imzalamaya ve soya fasulyesi ile et alımına devam etmiştir (Chang, 2019). Brezilya 2019 yılından beri dünyanın en büyük soya fasulyesi ihracatçısıdır. Bu ürünün en büyük alıcıları olarak Çin'in ardından İspanya, Vietnam, Tayland

gelmektedir (OEC, 2021). Ekonomik büyümeyi hedefleyen hükümetin bu pazarların talebi doğrultusunda soya fasulyesi ve canlı hayvan üretimini teşvik etmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum tarım arazisi ve hayvan çiftliklerinin oluşturulması için Amazon Ormanları'nda daha fazla ağaç kesilmesi, çıkan ya da çıkartılan yangınlara müdahale edilmemesi gibi sonuçlara yol açmaktadır. 2019 yılında yaşanan yangınların Brezilya'nın ekonomik hedefleri ile birlikte değerlendirilmesi bu açıdan önemlidir. Temmuz 2019'da başlayan yangınlarda özellikle ticari amaçla kullanılacak alanların veya bu alanlara yakın yerlerin yandığı gözlemlenmiştir. Bolsonaro hükümetinden yetkililer bu yangınlara kuraklığın neden olduğunu söylese de daha önceki yangın verileri göz önüne alındığında, 2019'da gerçekleşen yangınların çoğunun kuraklık sebebiyle değil ormansızlaştırma amaçlı olduğu ifade edilmektedir (NASA, 2020).

Bolsonaro hükümeti Amazon Ormanları'nın korunmasına yönelik uluslararası çabaları da iç işlerine müdahale olarak kabul etmektedir. Hatta sivil toplum örgütlerini de yangınlardan sorumlu tuttuğu açıklamaları olmuştur. Bu örgütleri yabancı ülkelere bağlı olmakla, yerli halkı kandırmakla ve Brezilya'nın kaynaklarına el koymak için dış güçlerin aracı olmakla suçlamıştır (Fox, 2019:330). Bu anlayışla 2019 yazında gerçekleşen yangınlarda, yangınları söndürmek için gönüllü olan birçok kişi sivil toplum örgütleriyle bağlı olduğu iddiasıyla tutuklanmıştır (Kröger, 2020:1080). Bolsonaro hükümetinin bu tutumunun amacı yangını söndürmeye çalışan kişileri terörize etmenin yanında, insanların bu örgütlerle iş birliği yapmaları durumunda bunun bir suç sayılacağını kabul ettirme çabasıdır. Ayrıca yangınlara karşı sivil müdahalelerin önü kesilerek yangınların yayılması ve ticari alanların açılması planlanmıştır. Yangınlar sırasında G7 ülkelerinin yangınların söndürülmesine destek amaçlı 22 milyon dolar vermeyi teklif etmelerini Brezilya'nın egemenliğine müdahale sayan Bolsonaro, daha sonra Büyük Britanya'dan 12,2 milyon dolar yardım almayı kabul etmiştir. Uluslararası alanda gösterilen tepkiler neticesinde de ordunun yangınlara müdahale etmesine izin vermiştir (Calma, 2019). Bolsonaro Amazon'un korunmadığına dair uluslararası suçlamaları "Amazonlar Brezilya'ya aittir" söylemi ile bertaraf etmeye çalışmış (Phillips, 2019); yangınlar konusunda Brezilya'ya uluslararası destek verilmesini öneren Fransa Devlet Başkanı Emmanuel Macron'a "sömürgeci mantığıyla hareket ediyor" şeklinde bir cevap vermiştir (Yıldırım, 2020:535). Bolsonaro'nun tüm dünyayı ilgilendiren Amazon Ormanları'nın korunmasını siyasi bir mesele olarak ele alması hem milliyetçi söylemlerine bir dayanak oluşturmakta hem de burada hedeflediği ticari çıkarlar için olası bir müdahaleyi savuşturma amacı gütmektedir. 2019 Amazon yangınlarının da gösterdiği üzere Bolsonaro'nun söylemleri ve uygulamaları sadece bölgeyi değil, yol açtığı yıkımla dünyanın ekolojik dengesini de tehdit etmektedir.

Bu noktada dünya genelinde çevre aktivistlerine yönelik saldırılar ve şiddet olaylarında Brezilya'nın ilk sıralarda yer aldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sadece 2020'de ülkede 20 çevre aktivistinin öldürüldüğü kayıtlara geçmiş, bu sayıyla Brezilya dünyada -Kolombiya, Meksika ve Filipinler'in ardından- dördüncü sırada yer almıştır (Global Witness, 2021:11). Bolsonaro göreve geldikten sonra izlediği politikaların da etkisiyle 2019 yılında önceki yıla göre %30'luk bir artışla 9.762 km² orman alanı yok olmuştur (Raftopoulos ve Morley, 2020:1630-31). Aynı yılın Ağustos ayında rapor edilen yangın sayısına bakıldığında daha önceki yıllarda kuru mevsimlerde yaşanan doğal yangınlarla kıyaslanmayacak ve kuraklıkla bağdaştırılamayacak kadar çok yangının gerçekleştiği görülmüştür. Örneğin Ulusal Uzay Araştırmaları Enstitüsü (INPE) önceki yılın aynı dönemine göre orman yangınlarının %84 arttığını açıklamıştır (BBC News, 2019). 2020 Ağustos ayından 2021 Temmuz ayına kadar da 13.235 km² alan yok olmuştur. Ayrıca bu süreçte 263 yerli de orman içerisinde kendilerine alan açmak veya alanlarını genişletmek isteyen işgalciler tarafından öldürülmüştür (Gonzaga, 2021). Bolsonaro yönetimi 2019'dan beri sürdürdüğü uygulamalarla Amazon ormanlarının tek denetleyicisi ve politika belirleyicisi haline gelmiştir. Bu yüzden 2022 genel seçimleri hem Brezilya'nın hem de Amazon Ormanları'nın geleceği açısından son derece önemlidir.

Sonuç

Amazon Ormanları Brezilya'nın ekonomik gelişim hedefleri için sömürgecilik döneminden beri en büyük kaynak olagelmıştır. İktidara gelen yöneticilerin farklı dönemlerde izledikleri politikalar Amazonları korumak ya da orman kaynaklarından ekonomik olarak faydalanmak şeklinde değişiklik göstermiştir. Özellikle ormanları yakarak tarım alanı açma kültürünün yerleştiği Brezilya'da Amazonlar sadece işbaşına gelen yönetimlerin insafına bırakılmayacak kadar önemlidir. Amazonlar, içerisindeki endemik türler ve iklim krizine karşı en büyük karbon yutaklarından biri olarak taşıdığı ekolojik önemin yanı sıra yüzyıllardır bu coğrafyada yaşamlarını sürdüren yerli kültürlerle de ev sahipliği yapmaktadır.

2019 yılında Bolsonaro'nun Devlet Başkanı olması Amazon Ormanları'nın geleceğine yönelik endişeleri arttırmıştır. Milliyetçilik ve ekonomik kalkınma söylemleri ile Amazon Ormanları üzerinde egemenliğini sağlamaya çalışan Bolsonaro, ormanların hızla tahrip olmasına yol açan birçok düzenlemeye imza atmıştır. Bolsonaro yönetiminin Amazon politikaları bir yandan kaynak çıkarımına dayalı kalkınma planlarını ve büyük altyapı projelerini ön plana çıkarırken, aynı zamanda egemenlik hakları söylemi ile yerli kabilelere yönelik ırkçı ve ayrımcı uygulamaları da rahatça hayata geçirebilmeyi hedeflemektedir. Bu politikalar sonucunda Amazon Ormanları'nın göreceği zarar sadece ekolojik açıdan değil, yerli hakları açısından da olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

Bolsonaro'nun iktidara geldiği yıl yaşanan orman yangınları Amazonların ne kadar değerli olduğunu bir kere daha hatırlatırken, Bolsonaro'nun söylemlerinin nasıl bir tehlike oluşturabileceğinin de anlaşılmasını sağlamıştır. Bolsonaro seçim kampanyası sırasında korunmuş alanların Brezilya'nın gelişmesinin önünde bir engel oluşturduğunu belirterek, bu alanları ticarete açacağına dair söz vermiştir (Posta, 2020:33). Bolsonaro'nun iktidara gelmesinden itibaren yok olan orman alanı göz önünde bulundurulduğunda, Bolsonaro'nun verdiği sözü tuttuğunu söylemek mümkündür.

Amazon Ormanları'na yönelik projelerin en ciddi sonuçlarından biri de küresel iklim sistemi üzerindeki etkileridir. Dünyanın akciğerleri olarak bilinen Amazonlar, en önemli karbon yutaklarından biri olarak işlev görürken, barındırdığı türler ve su kaynakları ile canlı hayatın çeşitliliğinin devamını da sağlamaktadır. Ancak ormansızlaştırma politikaları Amazon'un direncini de kırmaktadır. Dünyada çevre bilinci arttıkça Amazon Ormanları'nın korunmasına yönelik politikaların uygulanması yönünde talepler de artmış ve uluslararası alanda Amazon Ormanları'nın yok olması tüm devletleri etkileyen bir soruna dönüşmüştür. İklim değişikliği ile mücadelede Amazon Ormanları hem sağladığı yarar hem de uğradığı tahribat sonucu yaratacağı zarar ile öncelikli konu haline gelmiştir. Bolsonaro yönetiminin uygulamaları bu ormanların geleceği konusunda dünya çapında bir endişe yaratmaktadır. Dolayısıyla Brezilya'da Ekim 2022'de yapılması planlanan genel seçimlerin önemi Amazonların geleceği açısından da tartışılmalıdır. Hem eski Devlet Başkanı Lula da Silva'nın hem de Bolsonaro'nun adaylıklarını açıkladıkları 2022 seçimlerinin sonucu Amazonların korunarak sürdürülebilir politikaların izlenmesi için bir fırsat yaratabilir. Bu bağlamda Bolsonaro'nun hâlihazırdaki uygulamaları olumlu bir tablo çizmekten çok uzaktır. Kamuoyu anketlerinde önde görünen Lula da Silva (Spigariol, 2021) ise Amazonlara yönelik politikalar açısından eleştirilen kimi uygulamalara ve altyapı projelerine imza atmasına karşın, başkanlığı döneminde ormansızlaşma önemli ölçüde azalmıştır. Dolayısıyla önceki dönemden çıkarılacak dersler ile birlikte 2019 yılından beri ormansızlaşmanın hızla arttığı Amazonlar için çevre aktivistleri ve yerli topluluklar Lula da Silva'nın daha sıkı koruma politikaları izlemesini talep edebileceklerdir. Ayrıca Lula da Silva'nın yeniden seçilmesi durumunda bölgede sürdürülebilir uygulamalar için önemli bir kaynak sağlayan Amazon Fonu'na Bolsonaro döneminde kesilen uluslararası destek Norveç, Almanya gibi ülkeler tarafından yeniden verilebilir.

Ülkelerin gelişmesinin yer altı kaynaklarına ya da geniş arazilerde yapılan endüstriyel tarım ve hayvancılığa bağlı kaldığı ekonomik sistem sürdüğü müddetçe Amazon Ormanları tehlike altında olmaya devam edecektir. Dünyanın ekolojik sistemini ve iklim değişikliğinin hızını etkileyebilecek yapısı göz önüne alındığında Amazon Ormanları'nın sadece Brezilya'nın değil tüm dünya ülkelerinin sorumluluğunda bir alan olduğunu kabul etmek ve yönetimleri Amazon ekosistemini ve yerli halklarını koruyacak politikaları sürdürülebilir ekonomi modelleriyle desteklemeye ikna etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Agência Brasileira de Cooperação (t.y.). Brazilian Institute of Environment and Renewable National Resources. http://www.abc.gov.br/training/informacoes/InstituicaoIBAMA_en.aspx (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- Akgün, E. ve Gümüş, B. (2020). Siyasal Sisteminden Sağcı Popülist Bolsonaro Devri'ndeki Covid-19 Yaklaşımına Kadar Brezilya. İ. Ermağın, E. Tahsin ve S. Tekin (Ed.). *Dünya Siyasetinde Latin Amerika-3* (s. 89-135). Ankara: Nobel.
- Akkoyunlu, K. (2020). Sessiz Devrimin Gürültülü Sonu: Brezilya İşçi Partisi'nin Yükseliői ve Düşüşü. E. Akgemci ve K. Ateő (Ed.). *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür* (s. 281-290). İstanbul: İletişim.
- Andreotti, V. (2021). If We Lose the Amazon, Our World Will Lose Its Future. <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/if-we-lose-the-amazon-our-world-will-lose-its-future/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- Atvur, S. (2019). Latin Amerika'da Ekolojik Sorunlar ve Çevre Hareketleri. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.). *21. Yüzyılda Latin Amerika* (s. 307-329). Ankara: Seçkin.
- BBC News (2019). Amazon Fires Increase by 84% in One Year-Space Agency. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-49415973> (Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- Billr, D. (2018). Brazil Backs Out of Hosting 2019 Climate Talks. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-11-28/brazil-backs-out-of-hosting-2019-climate-talks-citing-finances> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Boucher, D. ve Chi, D. (2018). Amazon Deforestation in Brazil: What Has Not Happened and How the Global Media Covered It. *Tropical Conservation Science*, 11: 1-4, <https://doi.org/10.1177/1940082918794325>
- Branford, S. ve Torres, M. (2018). Brazil's political storm driving Amazon deforestation higher. <https://news.mongabay.com/2018/07/brazils-political-storm-driving-amazon-deforestation-higher/> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Butler, R. A. (2020). Brazil's Forests. <https://rainforests.mongabay.com/brazil/> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Calma, J. (2019). Everything You Need to Know About the fires in the Amazon. <https://www.theverge.com/2019/8/28/20836891/amazon-fires-brazil-bolsonaro-rainforest-deforestation-analysis-effects> (Erişim Tarihi: 27.12.2021).
- Campos, A., Wasley, A., Heal, A., Philips, D. ve Locatelli, P. (2020). Revealed: New Evidence Links Brazil Meat Giant JBS to Amazon Deforestation. <https://www.theguardian.com/environment/2020/jul/27/revealed-new-evidence-links-brazil-meat-giant-jbs-to-amazon-deforestation> (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Cannon, J. C. (2020). Mining covers more than 20% of Indigenous territory in the Amazon. <https://news.mongabay.com/2020/10/mining-covers-more-than-20-of-indigenous-territory-in-the-amazon/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
- Casado, L. ve Londoño, E. (2019). Under Brazil's Far Right Leader, Amazon Protections Slashed and Forests Fall. <https://www.nytimes.com/2019/07/28/world/americas/brazil-deforestation-amazon-bolsonaro.html> (Erişim Tarihi: 13.01.2022).
- CBS News (2021). Brazil Leader Jair Bolsonaro Accused of "Crimes Against Humanity" for Amazon Deforestation. <https://www.cbsnews.com/news/brazil-jair-bolsonaro-accused-crimes-against-humanity-amazon-deforestation/> (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Chaffee, W. A. (2015). Brazil. H. E. Vanden ve G. Prevost (Ed.) *Politics of Latin America: The Power Game* (s. 380-407). Oxford Uni. Press.

- Chang, A. (2019). Why Norway And Germany Have Frozen Money Going To The Amazon Fund (interview with Jeff Tollefson), <https://www.npr.org/2019/08/23/753836508/why-norway-and-germany-have-frozen-money-going-to-the-amazon-fund> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Colitt, R. (2009). Special Report-Amazon Projects Undercut Brazil's New Green Path. <https://www.reuters.com/article/idINIndia-44681620091213> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Constitute Project (2021). Brazil's Constitution of 1988 with Amendments through 2017. https://constituteproject.org/constitution/Brazil_2017.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Costa, J. M. da, Shiraishi Neto, J., Silva, E. L. da ve Souza, I. D. N. T. de (2021). Society and Environment in the Territorial Planning of the Brazilian Amazon. *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 46(1), 38-56. <https://doi.org/10.1080/08263663.2021.1855865>
- Escobar, H. (2019). Deforestation in the Amazon is shooting up, but Brazil's president calls the data 'a lie'. <https://www.science.org/content/article/deforestation-amazon-shooting-brazil-s-president-calls-data-lie> (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2017). Brezilya Federal Cumhuriyeti ve Türkiye ile İlişkileri. İ. Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Latin Amerika* (s. 43-71). Ankara: Nobel.
- Fox, M. (2019). Amazon in Flames (interview). *NACLA Report on the Americas*, 51:4, 328-332, <https://doi.org/10.1080/10714839.2019.1692937>
- Global Witness. (2021). Last Line of Defence. https://www.globalwitness.org/documents/20190/Last_line_of_defence_-_low_res_-_September_2021.pdf (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Gonzaga, D. (2021). Numbers don't lie: Amazon deforestation increased despite Brazil's greenwashing attempt at COP26, <https://www.greenpeace.org/international/story/50900/amazon-deforestation-record-breaking-bolsonaro-brazil/> (Erişim Tarihi: 29.12.2021).
- Greenpeace (2006). Eating Up the Amazon, <https://www.greenpeace.org/usa/wp-content/uploads/legacy/Global/usa/report/2010/2/eating-up-the-amazon.pdf?53ea6e> (Erişim Tarihi: 25.12.2021).
- Greenpeace (2016). 10 Years Ago the Amazon Was Being Bulldozed for Soy-Then Everything Changed, <https://www.greenpeace.org/usa/victories/amazon-rainforest-deforestation-soy-moratorium-success/> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Isensee e Sá, M. (2020). Bolsonaro revives a plan to carve a road through one of Brazil's last untouched areas, <https://oeco.org.br/english/bolsonaro-revives-a-plan-to-carve-a-road-through-one-of-brazils-last-untouched-areas/> (Erişim Tarihi: 02.01.2022).
- Kröger, M. (2020). Field Research Notes on Amazon Deforestation During the Bolsonaro Era. *Globalizations*, 17:6, 1080-1083, <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1763063>
- Londoño, E. ve Casado, L. (2020). As Bolsonaro Keeps Amazon Vows, Brazil's Indigenous Fear 'Ethnocide'. *NY Times*. <https://www.nytimes.com/2020/04/19/world/americas/bolsonaro-brazil-amazon-indigenous.html> (Erişim Tarihi: 23.12.2021).
- Martins, F. (2019). Bolsonaro raised the issue: do natives own too much land in Brazil? <https://www.gazetadopovo.com.br/wisep-news/bolsonaro-raised-the-issue-do-natives-own-too-much-land-in-brazil/> (Erişim Tarihi: 24.12.2021).
- Menezes, R. G. ve Barbosa Jr, R. (2021). Environmental Governance Under Bolsonaro: Dismantling Institutions, Curtailing Participation, Delegitimising Opposition. *Z Vgl Polit Wiss*, 15:229-247. <https://doi.org/10.1007/s12286-021-00491-8>
- NASA (2020). Reflecting on a Tumultuous Amazon Fire Season, <https://earthobservatory.nasa.gov/images/146355/reflecting-on-a-tumultuous-amazon-fire-season> (Erişim Tarihi: 05.01.2022).
- OECD (2021). Soybeans in Brazil. <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/soybeans/reporter/bra> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).

- Phillips, D. (2019). Bolsonaro declares 'the Amazon is ours' and calls deforestation data 'lies', <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/19/jair-bolsonaro-brazil-amazon-rainforest-deforestation> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- Polat, Y. K. (2019). Brezilya. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.) *21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset-Ekonomi-Toplum* (s.581-604). Ankara: Seçkin.
- Posta, J. (2020). *The Securitisation of Brazil's Environment under the Bolsonaro Administration A Critical Discourse Analysis*. [Master thesis], Aalborg Universitet, Kopenhagen, Denmark. https://projekter.aau.dk/projekter/files/334635077/Thesis_Final_Upload_Version.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Pruitt-Young, S. (2021). Parts Of The Amazon Rainforest Are Now Releasing More Carbon Than They Absorb. <https://www.npr.org/2021/07/15/1016469317/parts-of-the-amazon-rainforest-are-now-releasing-more-carbon-than-they-absorb> (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Quijano Vallejos, P., Veit, P. G., Tipula, P. ve Reytar, K. (2020). Undermining Rights: Indigenous Lands and Mining in the Amazon. *World Resources Institute*. https://files.wri.org/d8/s3fs-public/Report_Indigenous_Lands_and_Mining_in_the_Amazon_web_1.pdf (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Raftopoulos, M. ve Morley, J. (2020). Ecocide in the Amazon: the Contested Politics of Environmental Rights in Brazil. *The International Journal of Human Rights*, 24(10):1616-1641, DOI: 10.1080/13642987.2020.1746648
- RAISG, 2015. Deforestation in the Amazonia (1970-2013). www.raisg.socioambiental.org (Erişim Tarihi: 16.01.2022).
- Reuters. (2019). Norway stops Amazon fund contribution in dispute with Brazil, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment-norway-idUSKCN1V52C9> (Erişim Tarihi: 09.01.2022).
- Rocha, J. (2019). Bolsonaro government reveals plan to develop the 'Unproductive Amazon', <https://www.amazoniasocioambiental.org/en/radar/bolsonaro-government-reveals-plan-to-develop-the-unproductive-amazon/> (Erişim Tarihi: 14.01.2022).
- Savran, S. (2006). Brezilya'da Lula Faciası. *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 14: 125-148.
- Shahbandeh, M. (2021). Trade value of leading beef exporters worldwide in 2020 (in billion U.S. dollars), <https://www.statista.com/statistics/917207/top-exporters-of-beef-global/> (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- Silva Junior, C. H. L., Pessôa, A. C. M., Carvalho, N. S., Reis, J. B. C., Anderson, L. O., Aragão, L. E. O. C., (2021). The Brazilian Amazon Deforestation Rate in 2020 is the Greatest of the Decade. *Nature Ecology & Evolution*, 5: 144–145, <https://doi.org/10.1038/s41559-020-01368-x>
- Spigariol, A. (2021). Lula still polling first, but no longer pulling away, <https://brazilian.report/liveblog/2021/11/03/lula-polling-first-bolsonaro-2022/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- Survival International. (2019). The Brazilian Indians <https://www.survivalinternational.org/tribes/brazilian> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Tekin, S. (2017). *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*. İstanbul: Der Yay.
- Thomson, A. (2020). Biodiversity and the Amazon Rainforest, <https://www.greenpeace.org/usa/biodiversity-and-the-amazon-rainforest/> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Urzedo, D. ve Chatterjee, P. (2021). The Colonial Reproduction of Deforestation in the Brazilian Amazon: Violence Against Indigenous Peoples for Land Development. *Journal of Genocide Research*, 23:2, 302-324, <https://doi.org/10.1080/14623528.2021.1905758>

- Vilela, P. R. (2019). Bolsonaro: Countries use Amazon blaze to try to harm Brazil, <https://agenciabrasil.ebc.com.br/en/politica/noticia/2019-08/bolsonaro-countries-use-amazon-blaze-try-harm-brazil> (Erişim Tarihi: 07.01.2022).
- World Bank. (2020). Country Profile: Brazil. https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=BRA (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- World Bank. (2022a). Gross Domestic Product (GDP) (current US\$). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true&year_high_desc=true (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- World Bank. (2022b). Gross Domestic Product (GDP), Purchasing Power Parity (PPP-current international \$). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?most_recent_value_desc=true&year_high_desc=true (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Yıldırım, Y. (2020). Lula da Silva'dan Bolsonaro'ya Brezilya'da Siyasal Dönüşüm. *Mülkiye Dergisi*, 44(3): 515-542.
- Yılmaz, Ö. (2020). Sağ Popülizm ve Faşizm Kavramlarına Bolsonaro İktidarından Bir Bakış. *Alınleri Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 137-162, <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.797145>.